

LUNDS
UNIVERSITET

Ondh quinna ær diæwlsins dura naghil
– En genusvetenskaplig studie av blyamuletter från
medeltidens Danmark

SOFIE SCHILLING

ARKH04

KANDIDATUPPSATS I HISTORISK ARKEOLOGI, HT 2019

LUNDS UNIVERSITET

INSTITUTIONEN FÖR ARKEOLOGI OCH ANTIKENS HISTORIA

HANDLEDARE: LOVISA BRÄNNSTEDT

TACK TILL:

Lovisa Brännstedt för vägledning, tålamod och enormt stöd

Lisbeth Imer för tid, engagemang och bildmaterial

Min make, som motiverat och stöttat mig genom hela processen

ABSTRACT

Schilling, S., 2019. *Ondh quinna ær diæwlsins dura naghil* – a gender study of lead amulets from medieval Denmark.

During the middle ages, witches, sorcerers, elves and demons were lurking everywhere you walked and the fear of becoming possessed with a demon were every person's worst fear. The church provided a form of protection that guaranteed safety by the power of God's word. From the period of early 11th century through to the middle of 13th century, lead amulets were likely worn by every other women in Denmark. The amulets were folded multiple times with a size of approximately 2 x 2 cm when closed and has inscriptions that are only a few millimetres big. This essay aims to investigate whether or not these amulets were used to protect women from becoming obsessed by demons through another women's magic. I have used a material of 27 lead amulets found in Denmark and analysed the written context to see if it could reveal anything about a fear of magic. The results of this, alongside the study of medieval view of magic, the impact of Christianity and scientific research of gender views led to the conclusion that lead amulets in this small amount are hard to analyse from a gender perspective. All though, the study was not in vain since it resulted in a very certain theory of who produced these small amulets that are found all over Denmark. Nuns and monks from monasteries would have been those who carved and folded the amulets.

Keywords: Middle Ages, Denmark, Lead-amulets, Gender, Women

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

ABSTRACT	iii
INLEDNING.....	1
Syfte och frågeställning	1
Val av material och tidigare forskning.....	1
Metod	2
Teoretiskt perspektiv.....	3
Genus och arkeologi.....	3
Magi och kvinnor.....	5
Material	6
Metallhantverk och bly.....	6
Amuletter	8
HISTORISK BAKGRUND	9
Tidig kristendom.....	9
Runor	10
Demonisk magi eller gudomligt mirakel?.....	12
Runmagi.....	12
Hedendom <i>versus</i> kristendom	13
ANALYS	14
Magiska amuletter	14
Amuletter, dess brukare och skapare	16
Kvinnors amuletter.....	17
Människorna i kloster.....	19
Slutsatser	20
Vidare forskning	22
SAMMANFATTNING	23
REFERENSER	25
BILAGOR	28
Bilaga 1	28
Bilaga 2	29

INLEDNING

I den här uppsatsen kommer jag att studera blyamuletter från det medeltida Danmark, där även Skåne är inräknat då det tillhörde landet under denna period. Materialet är generellt daterat till tidig medeltid, cirka från 1100-talet till slutet 1200-talet. Vid den här tiden får kristendomen sitt fäste och latinet börjar konkurrera ut användandet av runor, två förändringar som föranleder en viktig utvecklingsfas. Detta återspeglas i de blyamuletter som har återfunnits, och som jag kommer att analysera med hjälp av genusteori.

Syfte och frågeställning

Med hjälp av detta material vill jag undersöka vad amuletterna möjligen ska ha varit gjorda att skydda mot. Min hypotes är att de i grund och botten ska ha varit till för att skydda mot de kvinnor som man trodde utövade demonisk magi. När man bar en amulett som hade en inskrift med till exempel texten ” beskydda mig mot demoner och älvmän och älvkvinnor” anser jag att det eventuellt är som skydd mot den magi som en annan person ska ha sänt i sin väg. På medeltiden ansågs det vara generellt kvinnor som var mer belägna att falla för djävulens krafter och utföra demonernas önskan, genom att förtrolla andra omkring sig. Därför är mina frågeställningar följande:

- Kristendomen hade en föreställning om onda kvinnor som utförde magi; var dessa amuletter skapade som beskydd mot denna typ av magi?
- Bar kvinnorna, som det främst rörde sig om, dessa amuletter som skydd för att själva inte bli en ond kvinna, styrd av demoner?
- Om inte, bars amuletterna i annat syfte än att skydda mot onda kvinnor?
- Vilka var de som har ristat amuletterna?

Val av material och tidigare forskning

Materialet består av 27 analyserade amuletter som hopvikta är ca 2x2 cm och fullt utvikta är av mer varierande storlek. Detta specifika antal är baserat på de amuletter som är översatta till engelska alternativt danska. Texterna är skrivna med både runor och latinska bokstäver samt med latinska förkortningar. Innehållet består av kristna böner eller fraser med syfte att beskydda brukaren mot framför allt sjukdomar, skador, demoner och älvor. Amuletterna är enbart i få fall funna i kontextuella sammanhang, så som utanför en kyrka eller i en grav, (amulett nr 3 i bilaga 2). Majoriteten av amuletterna är lösfynd och kan inte sättas i något

större sammanhang. Detta är inte något hinder i min analys då jag inte kommer att fokusera på vem som bar amuletten, utan vad innehållet kan berätta för oss det vill säga vad de skulle skydda mot.

Den forskning som skett tidigare kring det material jag valt har i störst utsträckning genomförts av Lisbeth Imer på Nationalmuseet i Köpenhamn. Det är inom ramen för Imers forskning som utvecklingarna av amuletterna har skett och det är även hon som har transkriberat och tolkat inskrifterna. Imer är runexpert i Danmark och utbildad inom epigrafik samt har kunskap inom både vikingatid och medeltid. Jag har fått möjligheten att träffa Imer i samband med mitt arbete och fått möjlighet att studera materialet på nära håll, vilket har hjälpt mig med min analys.

Då många av amuletterna har inslag av bland annat magiska väsen har jag även tagit hjälp av en forskare med kunskap inom medeltida magi och religion, Richard Kieckhefer. Hans bok *Magic in the Middle Ages* från 1989 har legat till grund för stor del av min efterforskning kring medeltidsmagi. Kieckhefer är en medeltids- och religionshistoriker som arbetar som professor på Northwestern University i USA. Han har skrivit om medeltidsmagi och religiös magi som har givit mig en förståelse av fenomenet.

Det finns en avhandling av Sofie Pereswetoff-Morath från 2017, ”*Vikingatida runbleck. Läsningar och tolkningar*” där hon analyserar runbleck från vikingatiden med fokus på det språkliga och på runskriften. Dessa runbleck har hittats över hela Sverige och är nödvändigtvis inte aktuellt att ha med i min analys då, det rör sig om andra typer av inskrifter och en tidigare period. Men att avhandlingen finns ska nämnas då det kan vara intressant att se att liknande material från tidigare perioder finns.

Metod

Genom mitt intresse för runologi, magi och vardagsföremål under medeltiden, fann jag vägen till dessa blyamuletter från det medeltida Danmark. Amuletterna jag valt att arbeta med är de som blivit utvikta och fått en tolkning av textinnehållet. För att få ett nytt perspektiv på materialet har jag valt att använda mig av genusvetenskaplig teori inom arkeologi, med hjälp av litteratur som grund att stå på. Materialet till största delen består av lösfynd och därför har jag valt att fokusera på amuletternas textuella innehåll i analysen. Alla texter är på latin, men jag har läst och studerat översättningarna som är på danska eller engelska. Genom att söka efter ett sammanhang mellan genus, magi, beskydd och amuletter i jämförelse med den

bakgrundslitteratur jag läst in mig på, hoppas jag på att kunna svara på mina frågeställningar på ett så grundligt sätt som möjligt.

Teoretiskt perspektiv

Kvinnor har i många tidsperioder kopplats samman med magi, häxkrafter, onda demoner och djävulen. Dessa amuletter är framför allt gjorda för kvinnor som skydd mot demoner, något som väckte mitt intresse. Det är därför jag har valt att applicera en genusvetenskaplig teori på analysen.

Genus och arkeologi

De allra första genusvetenskapliga teorierna som användes inom arkeologin var framtagna av forskare inom andra ämnen. Arkeologin tog till sig den genusbaserade teorin som fanns och försökte applicera den utifrån det aktuella området. Detta genom bland annat ett nyckelbegrepp som används frekvent inom kvinnorörelsen, patriarkatet. Detta koncept handlar om mäns universella dominans och att vi lever i "a man`s world", där kvinnor blir förtryckta och har sin plats i hemmet. Publikationer kring patriarkatet kunde någorlunda enkelt användas inom arkeologin då man snabbt började behandla frågor kring manligt och kvinnligt. Detta ser man tydligt på ifrågasättandet kring slutsatsen om "den manliga jägaren" och "den kvinnliga samlaren". Men även inom andra discipliner blomstrade genusvetenskapliga teorier. Historiker hanterade problemet kring kvinnornas frånvaro i tidig historia, socialantropologerna studerade specifikt hur kvinnor hade lämnats utanför i etnografiska redogörelser och sociologer letade efter orsaker till att kvinnor nedvärderades inom vår egen kultur. Alla dessa ämnen inkluderar ett fokus på kvinnans förlust av självständighet inom olika kulturer, ofta på grund av grundmyter och religiösa texter som definierar och upprätthåller könsroller. Det är ett av ursprungen till kvinnors roller och förtrycket av dem (Nelson 2006:2f, 10f). Då kvinnor inte har efterlämnat några skriftliga källor där deras egen tankevärld, handlingar och verklighet återspeglas av dem själva, måste vi använda oss av en historia skapad åt kvinnor. De historiska källorna samt historieforskningen är skapade av män och reflekterar deras uppfattning om kvinnorna och världen (Lövkrone 1992:7).

Långt innan någon genusvetenskaplig teori inom arkeologin ansågs vara lämplig och acceptabel för publicering, fick man använda sig av litteratur från andra discipliner. Den historiska skolan föll sig mest naturlig att använda sig av. Historiker letade efter kvinnor i litterära sammanhang med hjälp av bland annat dagböcker som tillhört kvinnor och

folkräkningsdata. En viktig del av kvinnors historia dök upp med hjälp av dessa studier. Kännedomen om barnmorskor och kvinnors kunskap om läkarkonsten växte. Denna typ av kunskap var stigmatiserad som ockult och sågs som trolldom under medeltiden. Man använde (och använder än idag) uttrycket "old wives' tales" för att förminska kvinnors kunskap. När arkeologin blev intresserad av kvinnor och genus riktades uppmärksamheten först mot att göra generaliseringar om kvinnor och deras status i olika sammanhang (Nelson 2006:3, 11f). Kvinnors historia kan inte separeras från mäns historia, lika så att mäns historia inte kan isoleras från kvinnors. Det innebär att kvinnors historia blir synlig även när den sätts i relation till mäns. Genusvetenskapen tillämpar ett nytt synsätt på historien, där vi får en utgångspunkt på kön och dess betydelse för en individs eller grups situation och aktivitet (Lövkrona 1992:7). Genusarkeologin gjorde sitt allra tidigaste intåg i Skandinavien under 1970-talet, vilket var starten till en ständigt växande inriktning inom arkeologisk forskning. År 1979 hölls en workshop i Norge med feministiskt fokus med målet att ta tag i den underrepresentation eller fullständiga frånvaro av kvinnor som rådde inom både det arkeologiska yrket och de arkeologiska berättelserna om de tidiga samhällena (Lövkrona, 1992:5f; Whitehouse 2006:733f). Eftersom majoriteten av det vi kände till om det förflutna var baserat på vad män gjort och skrivit ned, kunde forskningen enbart gynnas av att lägga till kvinnor och deras del av historien. Man började helt enkelt med att ställa frågor om vad kvinnorna varit sysselsatta med, vad deras roll i samhället hade varit och varför de föll bort i bevaringen av information. Vidare började man succesivt att ställa mer nyanserade frågor som till exempel varför skillnaden mellan grupper av kvinnor inom samma kultur uppstod. Sedan dess har genusarkeologin förfinats och egna ämnesanpassade teorier och metoder har arbetats fram (Nelson 2006:2ff). Detta innebär att fokus inom genusarkeologin har flyttats från kvinnans närvaro och status, till ett större intresse för hur kön konstrueras och definieras. Betydelsen av genus varierar beroende på relationen mellan biologiskt kön och sociala identiteter, såsom ras, klass, etnicitet och ålder (Brumfiel 2006:32; Sörensen 2006:112).

Den aspekt av genus som arkeologin kan undersöka med bäst förutsättningar är hur könsroller konstrueras och hur olika personer påverkas av materiell kultur. Det är viktigt att komma ihåg att materiell kultur inte enbart involverar ting och föremål, utan bland annat föreställningar om traditioner och olika sociala beteenden (Sörensen 2006:105). Ett dilemma kring att studera genus och könsroller i arkeologin är att även om etnografiska studier indikerar att det fanns könsfördelade arbetsuppgifter i de mänskliga samhällena, så finns det ingen enkel väg att

identifiera detta. Verktyg och andra föremål som lämnats kvar har inga specifika tecken på att de ska ha använts av ett specifikt kön (Whitehouse 2006:747).

Genom att forska kring genus inom denna disciplin, bidrar det till det feministiska målet om att öka social jämlikhet. En genusvetenskaplig arkeologi kan främja självförtroendet och stoltheten hos kvinnor och personer av andra kön. Det skapar en förståelse för skillnader och likheter mellan könen som i sin tur underlättar målet att uppnå social jämlikhet. Främst hjälper denna typ av studie till med att öka vår förståelse kring hur könshierarkier skapats och upprätthållits genom historien (Brumfiel 2006:32).

Magi och kvinnor

I kända medeltida källor framgår tanken om att kvinnor är särskilt benägna att utföra magi. Ett av de mest beryktade och citerade verken är *Malleus Maleficarum*, skrivet 1486 av två inkvisitorer, Heinrich Kramer och Jakob Sprenger. När man studerar verk som detta är det viktigt att komma ihåg att de allra flesta kommentarer och åsikter kring magi och kvinnor är skrivna av ett utbildat prästerskap. Därför är studien av den medeltida synen på huruvida magi var en kvinnlig aktivitet baserat på en socialgrupp, lärda och religiösa män. Dessa män, ofta munkar eller lärda män, förväntades leva i celibat och tillbringade mycket av sin tid i enbart manliga miljöer. Troligtvis har dessa män betraktat magi som en kvinnas synd och att vidskepliga kvinnor var lättlurade av djävulen. *Malleus* ger även intrycket av att anledningen till att prästerskapet betraktade magi som en kvinnlig syssla bottnade i deras rädsla för kvinnors sexualitet och deras magiska kraft som kunde ge kvinnor makt över män (Rider 2019:344f). Att tolka denna synd som en rädsla från kyrkans håll är därför något samtida forskare gör på goda grunder. Det är dock viktigt att komma ihåg att det även i lägre samhällsklasser ansågs kvinnor var benägna att utföra magi. Det var också viktigt att påminna kvinnorna om hur de borde och inte borde bete sig, i syfte att de skulle fortsätta vara bra kvinnor. Manliga observatörer under medeltiden ansåg att kvinnor inte skulle ifrågasätta dominerande maktförhållanden, de skulle inte ta plats i samhället, de skulle inte försöka korrumpiera män eller utmana den samhällsstruktur som fanns. Om de gjorde dessa saker ansågs de vara onda kvinnor. När en kvinna talade fritt, var besvärlig och kontroversiell var hon utan tvivel även en kvinna med demoniska krafter (Rider 2019:344). Det finns ett senmedeltida citat, från Danmark och Sverige, som tydligt visar på tron om onda kvinnor:

”Ondh quinna ær diæwlsins dura naghil”

En ond kvinna är djävulens dörrspik (Mitchell 2011:176ff, 187)

Detta ordspråk betydde att kvinnor som utförde magi var styrda av djävulens demoner och blev därför en av hens spelpjäser i den onskans kamp mot Gud och kristendomen (Mitchell 2011:176ff, 187). Den typ av magi som ansågs vara kvinnlig var relaterad till kärlek, sex och fertilitet. Det var oftast detta som kvinnor blev anklagade för i rättegångar. Även om män utförde alla typer av magi var det sällan de blev anklagade för det. Männen kunde skylla på att de blivit förtrollade av en kvinnas magi som försvar för sina handlingar vilket var en accepterad ursäkt i rättegångar. Detta har troligvis varit en vanlig situation då många män var rädda för att kvinnor som behärskade magi skulle orsaka impotens, infertilitet och kunde stjäla deras penisar. Det har länge varit vanligt att kvinnor varit mer benägna att använda sig av magi relaterad till sex och reproduktion, detta med stöd av innehållet från de textamuletter som var till för att hjälpa vid en förlossning. De var avsedda för kvinnor men då de var skriftliga dokument var de förmodligen producerade av män (Rider 2019:344, 347). Inom kristendomen var det inte populärt att använda sig av hednisk magi vid barnafödelse eller när ett sjukt barn skulle botas. Det ansågs att man skulle använda sig av det sanna kristna botemedlet, korstecknet. När kvinnor tog hjälp av amulett och besvärjelser av folkhelares istället, ansåg de kristna att det var djävulen som tagit kontroll över deras sinnen (Kieckhefer 1989:39). Följande citat visar tydligt synen på magi och kvinnliga helare:

”Christ is cast out and a drunken and silly old woman is brought in” (Skemer 2006:39).

Det skulle kunna innebära att dessa amulett var till för att skydda mot dessa kvinnors magi. Ovanstående tanke baserar jag på den litteratur jag funnit kring kvinnor under medeltiden och medeltidens syn på magianvändandet, till exempel att magi som involverade lust och sex var kopplad till kvinnor och att rituell magi var kopplad till män (Skemer 2006:39).

Material

Metallhantverk och bly

Eftersom de amulett som ligger till grund för min undersökning är gjorda av bly följer här en presentation av den typ av metallhantverk som legat bakom amuletterna. Att arbeta med metall är farligt och det är vanligt med många olyckor som kan resultera i både personskador och skador på föremålen. Det är med andra ord en hel del som kan gå fel när man handskas med metall. Allt från att metallen inte rinner ut i hörnen, gjutformar spricker eller att det blir blåsor i materialet till att arbetsstycket oförklarligt brister vid smidet. Dessa incidenter sker ofta utan att man kan förklara det med enbart förnuftet, därför är det knappast förvånande att

metallhantverkare var övertygade om att onda andar eller andra makter hade ett finger med i spelet. Detta innebar att det i verkstäderna togs till olika knep för att hålla dessa makter borta, såsom att kasta en nypa salt över axeln (Trotzig 2014:73). Övernaturliga krafter förekom även i positiva former som vid tillverkningen av föremål för kyrkligt bruk. Dessa föremål försågs ofta med symboler och viktiga texter för att uppfylla sin funktion bättre men även för att beskydda tillverkaren (Trotzig 2014:73). Även mindre föremål och smycken som bars på kroppen blev dekorerade med symboler och inskrifter. Denna typ av ornamentik var till för att ge beskydd till dess ägare. Dekorationerna var ibland gjutna direkt på föremålen, men oftast ristades de in för hand på mjukare föremål (Trotzig 2014:74).

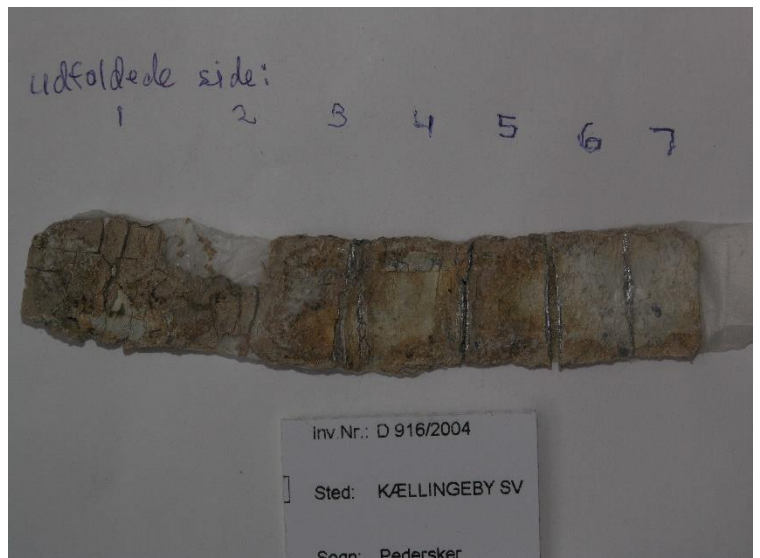
Metaller i sig var omvärvda av mystik då framställningen av metall från malm var ett gåtfullt fenomen (Trotzig 2014:75). Bly, tillsammans med guld, silver och koppar var de första metallerna som togs i bruk. Den kemiska beteckningen för bly är Pb (Plumbum) och det har en smältpunkt på 327°C. Bly är en mjuk och lättanvänd metall som inte kräver en särskild utrustning, dock är det en relativt ovanlig metall i naturen. Bly går att utvinna genom rostning av malmen, varvid det bildas blyoxid och denna reduceras sedan med träkol. Den allra vanligaste blymalmen är blyglans (blysvlfid) och både bly och blyföreningar är väldigt giftiga (Trotzig 2014:203). Blyets viktigaste användningsområde inom metallhantering var troligtvis vid rening och separering av ädelmetaller med så kallad avdrivning. Dock är den allra vanligaste användningen av bly under medeltiden på kyrktak och till infattningar för fönster. Mindre blyföremål var också vanliga inom kyrkan, till exempel pilgrimsmärken av bly (Trotzig 2014:203). Under den sena vikingatiden började tillverkningen av tunna små bleck av bly som användes av större del av samhället. Dessa blybleck var ristade med runor oftast i form av kristna böner. Man använde dessa bleck för att bota sjukdomar. För att få en starkare kraft vid dessa inskrifter, finns det teorier om att bly ska ha tagits ifrån kyrktaken, eftersom taket var närmast Gud (Trotzig 2014:203f).

I det tidigmedeltida hantverket och det arkeologiska materialet går det inte att urskilja om ett föremål är tillverkat av en man eller av en kvinna. Dock vet man att vapen ofta hör samman med män då de är karakteristiska för mansgravar. Det är dock oklart vem som ansvarade för den konstnärliga formgivningen, särskilt vad gäller smycken och dräktmode, som är vanligast att finna i kvinnogravar. Det kan därför inte uteslutas att amuletterna var tillverkade av kvinnor (Trotzig 2014:75).

Amuletter

Som det tidigare nämnts, användes det två olika alfabet i Skandinavien under medeltiden: runor och latinska bokstäver. Bruket av dessa två ska ha fortsatt in på 1300-talet innan runorna slutade användas. De blyamuletter som ligger till grund för min undersökning är inristade med runor eller latinska bokstäver, där texterna alltid är skrivna på latin med religiöst och magiskt innehåll (Imer 2010:228; Imer & Uldum 2015:13). Amuletterna är främst i metall under denna tidsepok och de med inristade runor utgör en av de största grupperna med runinskrifter från medeltiden. Blyamuleterna är svåra att datera då det vanligtvis rör sig om lösfynd utan arkeologisk kontext. Den datering man har gjort är baserad på språkliga drag, till exempel runtypologi. Detta ger en generell datering på amuletterna som hamnar mellan 1070-tal till början av 1500-talet (Steenholt Olesen 2010:161f). Det har under senare år hittats allt fler blyamuletter i

Danmark med hjälp av metalldetektering, som blev lagligt i början av 1980-talet. Tack vare att metallsökarna samarbetar med flertalet olika museum, finns amuletterna utspridda och det tar tid att samla in dem. Amuletterna är små, ca 2x2 cm, med inristningar med en storlek på ca 4-5 mm och är svåra att upptäcka då de ofta har en grå/brun yta. Förr har användarna av detektorerna, som inte alltid är forskare, trott att amuletterna med runor inristade på sig var de enda utav värde. Då

Figur 1: Utvikt blyamullett från Kællingeby. Nr 14 i Bilaga 2. (Foto: Lisbeth Imer)

Imer sedan 2014 har börjat att regelbundet föreläsa för de som samarbetar med museet, har kunskapen om metallamuletter ökat. Amuletter med latinska bokstäver är av lika stort värde men har inte nödvändigtvis inristningar på utsidan, som de med runor har. Detta innebär att blanka amuletter också ska sparas, då det kan gömma sig inskrifter på insidan (Imer & Stenmann-Petersen 2016:120;

Figur 2: Blyamulett ifrån Dalsgård med tydliga bitmärken. Nr 10 i bilaga 2 (Foto: Lisbeth Imer).

Imer & Steenholt Olesen 2018:123; Imer (opubl.)).

Mellan åren 2014 till 2018 har nästan 50 nya blyamuletter funnits, varav de allra flesta har latinska bokstäver inristade. År 2019 är antalet amuletter uppe i cirka 130 och antalet fortsätter att öka. En stor del av dessa väntar på att bli undersökta och utvikta. Att vika ut amuletterna är en komplicerad och långsam process som förstör den ursprungsform man finner dem i och gör att amuletten även delas i flera bitar. Imer arbetar i dagsläget med en grupp personer med syftet att försöka ta fram en skonsammare metod, där de eventuellt inte behöver vika ut amuletterna (Imer opubl. ; Intervju med Imer). Anledningen till detta är att bly är ett tunt material som blir mer ömtåligt efter att ha legat i marken under många år och är små föremål som är vikta flertalet gånger. Det går att se ett exempel på hur en amulett ser ut när den är utvikt efter att ha tappat bitar och smulor under processen (figur 1). Vikningen skulle vara tätt sluten och för att klara av detta verkar det som om att man har bitit i amuletterna; dessa bitmärken går att se på bland annat blyamuletten från Borbjerg, Dalsgård (nr.10, tabell 2) där cirkulära märken som matchar tänder har funnits (Imer 2010:231; Steenholt Olesen 2010:165). Baserat på det textuella innehållet var blyamuletterna avsedda att hjälpa och skydda den person som bar på den, men det finns också amuletter som var till för att beskydda en hel gård eller gemenskap, till exempel Kävlinge amuletten från Skåne (nr.27, tabell 2) (Imer opubl.).

HISTORISK BAKGRUND

Tidig kristendom

Eftersom vi rör oss i gränslandet mellan hedendom och kristendom följer här en redogörelse för kristendomens intåg i Norden som skedde successivt innan den slutligen fick ordentligt fäste. Redan under 700-talet blev Danmark och danerna ett mål för den kristna missionen. Det första belagda missionsförsöket tog plats kring år 710, då den anglosaxiske missionären Willibrord sändes för att kristna danerna. Inrättandet av ärkesätet i Hamburg syftade till att samordna och leda missionen i Norden. Detta genomfördes på order av kejsare Ludvig och bekräftades av påven Gregorius IV år 832. Efter detta skickades den ena omgången missionärer efter den andra till Danmark, och till sist var det präster från Hamburg som döpte kung Harald Blåtand omkring 963-965 (Wetterberg 2016:247). Kristendomen blev en stor del av kung Haralds liv och den blev hans officiella ideologi. Detta visade han genom att resa en runinristad sten och bygga en kyrka i Jelling. Det var även under 960-talet som den nya guden snabbt började konkurrera ut de andra gudarna (Harrison & Eriksson 2017:290). På 900-talet

blev kontakterna med andra länder allt mer intensiva och de vikingar som kom tillbaka från sina resor, till bland annat England, hade tagit intryck av den nya läran. Det var vanligt att vikingarna under sina resor besökte kyrkor där de fick känna doften av rökelse, lät sig döpas och deltog i nattvarden. Omvändelsen var inte alltid rätt ur ett andligt perspektiv då man ofta fick vackra gåvor, som dyra tyger, när man döptes. Detta var något som nordborna tyckte om, och de kunde låta sig döpas flertalet gånger i olika kyrkor enbart för att få fler gåvor. I andra fall hade vikingarna plundrat kloster och kyrkor på föremål som de sedan tog med sig hem till Norden (Wetterberg 2016:248; Harrison & Eriksson 2017:199). Trots att kristendomen kom till Norden med stormsteg fanns det fortfarande många som spjärnade emot den nya läran. I några delar av Norden fortsatte man bland annat att begrava sina anhöriga efter de hedniska traditionerna långt in på 1000-talet trots att kristna begravningar vid denna tid var vanligt förekommande. Dock följde en del av den gamla tron med in i den nya tiden. Ett tydligt exempel på detta är att deponera flintyxor vid nya husbyggen, ett fenomen som uppstod under förromersk järnålder. Denna tradition grundar sig i att man såg stenyxorna som åskledare som användes för att avvärja guden Tors blixtar och dunder. 1100-talets kyrkobyggare valde att följa denna tradition när de byggde den nya gudens tempel, och säkrade sig genom att gräva ner flintyxor (Wetterberg 2016:248f). Även runristarna fick anpassa sitt arbete efter kristendomen. De fick lära sig nya begrepp och lånord som smög sig in i språket från latinet. Sådana ord är till exempel *kirkia* (kyrka), *kristinn* (kristen), *kross* (kors), *sanctus* (helig), *signa* (välsigna) och *ængill* (ängel) (Harrison & Eriksson 2017:199). De första prästerna förde inte bara med sig en ny religion till Norden, utan de kom även med ett nytt språk, en ny skrivkonst och en helt ny kultur. Detta trängde sig djupt in i människornas vardag. Skrivkonsten och kunskapen om latinet var något av det viktigaste som prästerna hade med sig. Detta öppnade möjligheter för både kungar och andra aristokratiska familjer att få sina livshändelser och andra viktiga saker satta på pränt (Wetterberg 2016:249).

Runor

Amuletterna har, som tidigare nämnts, ofta runinskrifter. Inom runologin har det länge varit omdiskuterat vilket alfabet som låg till grund för runornas utformning. Debatten leder sällan till ett rakt svar, då flera av runornas former kan återses i tre specifika alfabeten: det grekiska, det latinska och det etruskiska. Detta kan man se i till exempel o-runan som är lik grekiskans omega, r- och b-runorna som liknar latinets motsvarigheter och de bistavar som finns på f-runan som anses vara inspirerade av de etruskiska bokstäverna (Imer 2018:16f). Det går att anta att dessa medelhavsalfabet har agerat inspirationskälla till runorna. Varför har då

nordborna inte övertagit ett annat färdigt alfabet och gjort mindre justeringar? Enligt Imer (2018) handlar det till stor del om att vilja behålla sin nordiska identitet och skapa ett eget alfabet. Detta resulterade i ett runalfabet bestående av 24 tecken med motsvarigheter i det grekiska och latinska skrivsystemet. Dock börjar man inte med a(alfa) och b(beta) som i de andra alfabeten, utan det startar med f-u-th-a-r-k, som i sin tur gav namn till runalfabetet, nämligen futharken (Imer 2018:17). Varje runa betecknar med andra ord ett eller flera talljud. Runorna är särskilt anpassade till de germanska språken och deras ljudsystem men kan rent teoretiskt anpassas till vilket språk som helst. För att kunna tolka och läsa runor är det därför nödvändigt att inte bara känna igen runtecken och deras ljudvärden men också känna till något om det språk på vilket en inskrift gjorts (Barnes 2012:1f). De äldsta bestående runinskrifterna man kunnat tillförlitligt datera är från 150-200 e.v.t. Den äldsta inskrift som har hela futharken inristad är ifrån Kylver på Gotland och är daterad till 400-talet (Barnes 2012:1; Imer 2018:19). Liket de grekiska bokstäverna har varje runa ett eget namn och en betydelse, något som saknas i det latinska alfabetet (Imer 2018:21).

Under medeltiden var det inte enbart med runor man skrev - kristendomen förde med sig de latinska bokstäverna, böckerna och det latinska språket till samhället. Detta innebar att man använde sig av både runor och latinska bokstäver till att skriva kristna böner med. Det dröjer till mitten av 1200-talet innan man börjar använda sig av de latinska bokstäverna till vardagliga texter (Imer 2018:64,66). Det är svårt att säga när användandet av runor slutade då detta ska ha skett vid olika tidpunkter på olika platser. Det kan rimligen sägas att runorna upphörde att vara i dagligt bruk någonstans kring 1500-talet (Barnes 2012:2f).

Att runorna fick mer och mer mystik kring sig hänger tätt samman med att de successivt slutade användas och att allt färre personer hade kunskap om runorna. Tillsammans med de skriftliga källorna – sagor, gudadikter och folkvisor, växte en magi fram kring dessa runtecken (Imer 2018:87). Runinskrifterna presenteras i translitteration när de analyseras, det vill säga att varje runa ges en ekvivalent i ett modernt alfabet, oftast det latinska. Det primära syftet med translitterationen är att göra inskrifterna mer lättillgängliga för dem som inte kan tolka runor eller inte känner till skriften sedan tidigare, samtidigt som den ursprungliga texten bibehålls så intakt som möjligt. Ljudvärdet har mindre betydelse för translitterationen då många runor kan beteckna flera olika ljud. Translitterationen av runinskrifter sker i dagens forskning för att ge en kunskap om texten. Att runor har flera olika ljudvärden och kan tolkas på flera olika sätt innebär att det kan resultera i en osäker tolkning som kan uppstå när man främst hanterar material som är fragmenterat (Barnes 2012:3).

Att runinskriften först användes inom aristokratin för att sedan efterhand börja användas av allmänheten är något vi vet tack vare inskrifter från vikingatiden. Latinet kom till Norden i samband med kristendomen och då var det kunniga präster och andra som var aktiva inom kyrkan. När kyrkan sedan började med upplärning inom den kristna tron innebar det att kunskapen kring det latinska alfabetet och de bibliska texterna spred sig. Denna upplärning innefattade både kvinnor och män inom aristokratin (Imer 2018:68).

Demonisk magi eller gudomligt mirakel?

Bruket av arkeologi för att studera medeltida magi innebär många olika metodiska och teoretiska problem. Vad som anses som vardaglig magi blev sällan dokumenterat i skriftliga källor. Mest finner man information om större kyrkliga ritualer och andra kristna händelser som kan tolkas som magi. Detta är ett problem som många historiker stöter på i studiet av magi. Det arkeologiska materialet kan därför inte alltid backas upp av samtida texter men öppnar ändå upp för andra sammanhang som sällan nämns i texter. Det rör sig främst om underrepresenterade personer som kvinnor och andra utövare av magi utanför kyrklig miljö och utanför städerna (Gilchrist 2019:383). Före kristendomen och de texter som den medförde finner man mängder av spår av magi i Skandinavien. Det går att utläsa i runor, de isländska sagorna om gudar och hjältar, och i olika besvärjelser och amuletter (Jolly 2002:14). Inom det kristna samhället erkändes två former av magi, nämligen naturlig och demonisk. Den naturliga magin var en gren inom vetenskapen och rörde sig om dolda krafter som man fann i naturen. Demonisk magi var andra sidan av religionen, det rörde sig om de som vänt sig mot Gud, och följde djävulen och demoner som hjälpte dem i vardagen (Kieckhefer 1989:9). Att identifiera en viss grupp av människor som använde sig av magi är svårt. Det var flertalet olika grupper som gjorde bruk av magi både den som ansågs vara naturlig och den som var demonisk. Munkar, församlingspräster, barnmorskor, läkare, kirurger och folkläkare utan utbildning använde sig av magi i sitt yrke. Även vardagliga kvinnor och män, som inte hade någon särskild kunskap använde sig av den magi de kände till. Största skillnaden mellan dessa grupper var att präster och andra personer inom kloster hade skrivkunskapen och tidigt kunde lämna texter efter sin magi. För övrigt verkar det ha varit relativt vanligt att dela med sig av sin kunskap till sina medmänniskor oavsett klasskillnader (Kieckhefer 1989:56).

Runmagi

Runor var tätt förknippat med magiska krafter, något man stöter på i *Den Äldre Eddan* som blev nedskriven på Island under 1200-talet. Där kan vi läsa i en av gudasångerna, *Sigrdrifumál*, om runor som när de ristats ger en särskild kraft, t.ex. segerrunor för att vinna

och hjälpande runor vid förlossning. Det är i samma bok som det går att läsa runornas ursprungsmyt, nämligen i *Hávamál*, där det berättas om guden Odin som får hänga i livets träd i nio nätter för att få kunskapen om runornas magi. Det var viktigt att ha rätt kunskap om runorna då det kunde gå illa om man ristade fel. Förr användes runorna för att bland annat skydda sig mot förgiftade drycker, säkerställa fruktbarhet och för att påverka vädret. Föreställningen om att runor medförde magiska krafter och kunde användas i hälsobringande syfte följde med in i kristen tid. Där stöter vi på kristna böner skrivna med runor (Kieckhefer 1989:48; Harrison & Eriksson 2017:187; Imer 2018:88).

Hedendom versus kristendom

Den magi vi känner till från den skandinaviska hedendomen är rekonstruerad utifrån utländska observatörers skrifter, det arkeologiska material som finns samt de Isländska sagorna. Eftersom den överväldigande majoriteten av information som vi har kring religiös praxis, troskomplex och mytologi under denna tidiga period härstammar från kristen tid är det svårt att få en klar och säker bild. När konverteringen till kristendom skedde blev den hedniska magin mer associerad med onda krafter och trolldom (Mitchell 2011:25). Även inom hedendomen fanns det begränsningar när det gällde magi. När magianvändandet hemlighölls och blev asocialt ansågs det vara en handling mot samhället och var därför tvunget att tryckas bort. Man brydde sig inte särskilt mycket om vilka gudar man tillbad och trodde på så länge man gjorde det öppet och inte använde det i syfte för ondska. Magin ansågs behöva hjälp och instruktioner från gudarna, medan de kristna ansåg att magi var demonernas verk då de var onda andar som agerade som gudar. Tron på falska gudar eller andra gudar än den kristna guden var fel oavsett om det skedde öppet eller i hemlighet. Inom den hedniska tron var demonerna neutrala andar, som agerade som en mellanhand mellan gudar och människor. De kunde ha onda eller goda syften med sin magi (Kieckhefer 1989:37f). Övertygelsen om att olika andar, goda som onda, fanns var enhetlig oavsett vilken tro man tillhörde. Man ansåg att demoner fanns överallt och kunde lura en till att utföra magi. Detta innebar för de kristna missionärerna att de var tvungna att tävla med denna, ur deras perspektiv, hedniska magi som kunde när som helst kunde vända tillbaka konvertiter så att de förlorade sina lojala följare. Det som utfördes i kyrkans värld, som man idag kan se som magi, ansågs vara något gudomligt på sin tid. Dock var kyrkans åsikt att all hednisk magi var ett demoniskt påfund som inte skulle få lov att förekomma (Jolly 2002:15f; Skemer 2006:31).

ANALYS

I följande analys kommer jag att benämna specifika amuletter med det nummer som de har fått i bilaga 2. Vill man veta exakt var i Danmark de är funna och vilket år de hittades, samt det exakta textinnehållet i varje amulett, källhänvisningar och övrig information finner man det i samma bilaga. Det som är viktigt att ha i åtanke är förekomsten av de vanligaste komponenterna i texten och hur många av dessa typer av amuletter det finns. För att underlätta läsningen har jag sammanställt en tabell (nr 1):

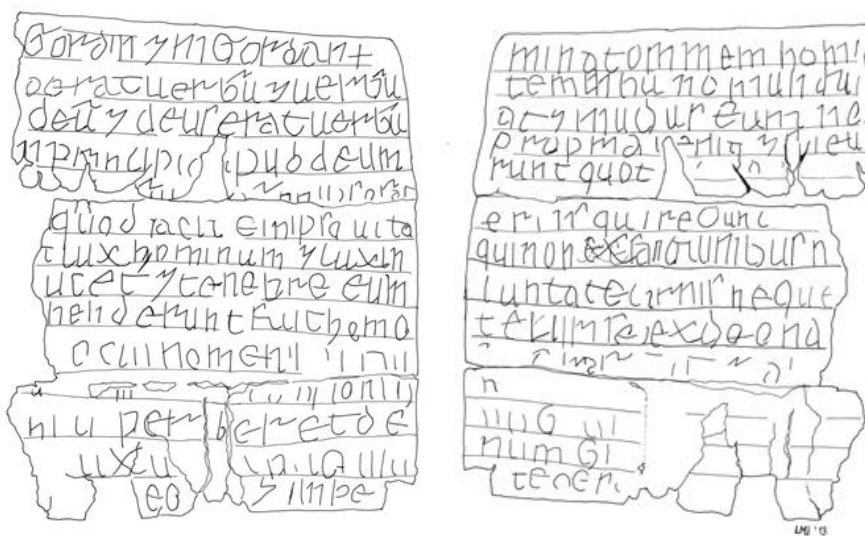
Amuletter som nämner:	Antal	Amulettnummer (Bilaga 2)
Johannesevangeliet	6	5, 6, 7, 20, 24, 27?
Alver	7	3, 12, 13, 21, 22, 23, 24
Demoner	11	3, 5, 8, 9, 12, 14, 15, 21, 22, 24
Gordan, Gordin och Ingordan	8	5, 8, 12, 14, 15, 21, 22
Beskydd	10	2, 3, 4, 8, 18, 21, 22, 23, 24
Kvinnonamn	5	2, 8, 19, 21, 24
AGLA Attah gibbor Leolam adonai: vilket betyder ”du är stor i evighet”.	5	1, 2, 3, 8, 21

Tabell nr 1: Tabell över de vanligaste fraserna

Magiska amuletter

Ofta när man föreställer sig beskydd mot demoner och älvor är det exorcism man tänker på. Denna typ av ritualer hade på medeltiden inte några fasta eller officiella regler, och även om de ofta utfördes av kyrkans präster kunde även vardagliga personer utföra dessa ritualer. Exorcismen påminde om normala kristna ritualer fast med hedniska element i sig. Exorcismen var till för att främst driva ut demoner och sjukdomar ur redan sjuka människor (Kieckhefer 1989:70,73). Allt vanligare var att man använde sig av amuletter som skydd mot att bli besatt av djävulens demoner. Amuletterna tjänade mer psykologiska syften än fysiska, de användes för att sinnet skulle förbli lugnt och friskt. Dessa inskrifter kunde skydda sina bärare mot bland annat plötslig död, vapenattacker, onda andar, sjukdomar och vid förlossningar (Kieckhefer 1989:75,77f). Inskrifterna hade som funktion att skydda innan något ont nådde bäraren genom att både ha kristna böner och hedniska inslag. Dessa amuletter och talismaner

kunde bäras runt halsen, lindas runt kroppen eller gömmas i en ring (Jolly 2002:42f; Imer 2018:85). För att kunna bära med sig dessa textamuletter, veks eller rullades de ark man skrivit på. Denna handling i sig själv blev en del av magin, då vikningen av textamuletterna ökade deras förmåga att behålla magi och sitt hemliga beskydd. Deras verkan stärkte bärarens skydd mot demoner och andra onda andar (Skemer 2006:125,138, Gilchrist 2019:390). För att textamuletterna skulle fungera som textsköldar och kraftfulla vapen mot demoner behövdes korta citat som förkroppsligade Guds ord. Det kunde förekomma olika kombinationer av olika traditioner i textuella amuletter både av kristet och hedniskt samt lärt och olärt (Skemer 2006:84).

Figur 3-4: Breginge amuletten med inskrift om både demoner och Johannesevangeliet 1;1:14, sida A och B. Nr 5 i bilaga 2. (Illustrerat av Lisbeth Imer).

Bortsett från ordets magiska krafter, fanns det även magi att applicera på annat sätt för att öka kraften. Runtecken ansågs vara magiska, särskilt efter att kunskapen om dem blev alltmer sällsynt. Med införandet av det nya alfabetet, låg fokus på att lära sig det snarare än runor. Mystiken växte därför hastigt och tillsammans med de då nya berättelserna från de isländska sagorna blev runorna exotiska. Det faktum att det skrevs latinska texter med runtecken är ett tecken på att det trots allt tog lång tid innan all kunskap om runalfabetet försvann. Man anammade nya läror och tog till sig lånord från latinet, men skrev ändå runskrift, mycket på grund av att runor hade just magiska krafter och ansågs vara hälsobringande. Detta visar att kristendomen successivt växte bland befolkningen. Kunskapen om runorna och hur man ristade dem var viktig när man ville använda dem i magiska syften. Om man ristade fel kunde detta innebära att man istället för att skapa beskydd, skapade något ont åt bäraren. Runristare

var därför viktiga för de som ville använda sig av magiska textamuletter skrivna med runskrift (Imer 2018:88).

Amuletter, dess brukare och skapare

En färdigvikt amulett som var tätt försluten försäkrade bäraren om att de magiska ord som var ristade inuti inte kunde komma ut. Det kunde även med fördel ristas några magiska ord eller besvärjelser på utsidan av amuletten som extra beskydd över texten (Imer & Uldum 2015:13). Anledningen till att man ville skriva ned religiösa böner och besvärjelser var för att föreviga ordet. Det talade ordet försvinner i samma sekund som det är artikulerats och det går inte på något sätt att hålla fast orden verbalt. Genom att istället skriva ner orden på ett starkt material, som metall, fick orden en fysisk representation och behöll sin kraft längre än vad det verbala någonsin kunnat göra (Imer 2019:195; Imer opubl.). Innehållet i den latinska texten kunde variera men vissa komponenter förenar gruppen av blyamuletter. Början på de allra flesta amuletter med latinska bokstäver lyder ” I Herrens/faderns namn,” medan många amuletter med runinskrifter startar med ” i guld jag ristar.” Dock har runamuletter även inslag av kristna böner. Önskan om beskydd mot demoner, alver och ibland jättar/troll är något som genomsyrar majoriteten av alla amuletter. Man önskar att Gud ska skydda bäraren mot skador och ondska, samtidigt som de förbarmar alver och demoner. Något annat som även används i beskydd mot dessa varelser är Johannesevangeliet kapitel 1, vers 1-14, som inleds med ”I begynnelsen var Ordet”, (hela versen går att läsa i bilaga 1) (Imer & Steenholt Olesen 2018:131). Denna text användes ofta för beskydd mot älvor och demoner samt betonade den skapande kraft och oföränderliga sanningen i Guds ord som förkroppsligas i Kristus. Denna vers var sannolikt mest populär då Johannes ansågs vara den evangelist som var starkast förknippad med Kristus och hans gudomliga mirakel. Man ville inte enbart föreviga ordet genom att skriva ned det i metall, utan även försäkra sig om att bönen om beskydd stärktes med hjälp av evangeliet. Inget av de andra evangelierna har ett fokus på ordet på samma sätt som i Johannesevangeliet och det är därför vi enbart träffar på denna vers i amuletterna. Först skrevs versen på grekiska och sedan på latin för att förhindra demoner, älvor, ondska och sjukdom från att inträffa (Skemer 2006:87; Mitchell 2011:45).

Under medeltiden var det få som var skrivkunniga, i synnerhet inom latin och latinska bibeltexter. De som rimligen kan ha skapat dessa blyamuletter har säkerligen varit personer inom den kyrkliga kretsen, präster, munkar och nunnor. Kunskapen har senare spridit sig utanför denna krets, men då de aktuella amuletterna är daterade till den tidiga delen av medeltiden är det större sannolikhet att de främst skrevs av dessa kyrkliga människor. När

Imer har studerat de latinska texterna har hon kunnat se att personerna har använt sig av de korrekta latinska förkortningarna och att det är väldigt få amuletter som innehåller felstavningar. Amulett nummer 22 är ett exempel där man har stavat fel i latin. Det är intressant att även de amuletter med runinskrifter har korrekt latin, vilket måste innebära att runristare på något sätt har blivit lärda inom bibliska texter och det latinska språket (Imer & Steenholt Olesen 2018:124; Imer opubl.). Att runristarna var de få personer som hade korrekt kunskap om runtecken och kunskap om latinska och bibliska verser tyder på att de troligen har fått undervisningen av präster. Då ristarna var viktiga för att kunna göra textamuletter starkare med magiska runor, innebär det att de måste ha ingått i samma grupp som de adliga och aristokratin som fick upplärning om kristendomen (Imer 2018:68). Denna teori om att amuletterna ska, i generell utsträckning, ha varit skrivna av bland annat nunnor, munkar och präster, då språket och det bibliska innehållet är korrekt, är intressant. Majoriteten av amuletterna uppvisar ett starkt kristet inflytande, men inslaget av hedendom är ändå närvarande. Önskan om beskydd mot alver och demoner tyder på att traditionerna kring dessa vidskepliga varelser var närvarande i det vardagliga livet. Inom hedendomen ansågs demonerna vara neutrala och kunde hjälpa människor med både bra och dåliga saker i livet. När konverteringen till kristendomen skedde, ändrades synen på demoner och magi. Det kristna samhället identifierade två typer av magi, en naturlig som var accepterad och en demonisk som var allt annat än god. Synen på demoner ändrades och rädslan för djävulsdyrkare växte. Skillnaden nu var att man tog Gud, Jesus och den helige ande till hjälp.

Kvinnors amuletter

Då man i skriftliga källor sällan finner spår av vardaglig magi är det svårt att få en helhetsbild av vad som var normalt och accepterat jämfört med sådant som var förbjudet och användes i hemlighet. De blyamuletter man funnit i Danmark är i dagsläget uppe i ca 130 stycken och antalet fortsätter att öka. Detta höga antal tyder på att textamuletter var en del av vardagen i tidigmedeltida Danmark. Det man finner i skriftliga källor å andra sidan, är rättegångar kring magi och anklagade magiker, kyrkliga ritualer och det de skrivkunniga nedtecknade. Därför är det svårt att hitta samtida texter som kan styrka de inskrifter vi finner i amuletterna. Dessutom är det svårt att hitta texter skrivna av och om kvinnliga personer som handlar just om vardaglig magi (Gilchrist 2019:383).

Den syn vi har på kvinnans bruk av magi under tidig medeltid, som ofta var kopplat till kärlek, sex, lust och fertilitet, är skapad av religiösa män. Den magi som männen utövade var ofta rituell och kopplad till kyrkans aktiviteter, därför ansågs den acceptabel. Denna bild av

kvinnan tolkas ofta som en rädsla för den makt magi kan ge kvinnor och var därför något de ville eliminera (Rider 2019:344ff.) Ur detta växte ett ordspråk som var till för att varna om

kvinnans syndiga magi och påminna

lokalbefolkningen om hur en god kvinna ska

uppföra sig. ”En ond kvinna är djävulens

dörrspik” betydde att kvinnor som utförde magi

var kontrollerade av demoner och var emot Gud.

I svenska kyrkor kan man se en illustration av

detta ordspråk i form av en djävul som rider en

kvinnas figur 5. Ofta fanns dessa målningar i

vapenhuset att beskåda på väg ut efter en

gudstjänst som en sista påminnelse till att

uppföra sig (Mitchell 2011:176ff, 187). Att detta

ordspråk var vanlig i både Danmark och Sverige, anser jag, är på grund av att en oro men

även uppmärksamhet kring kvinnors användande av magi. Det kan ha varit ett av kyrkans

viktiga huvudbry. De la ner tid och engagemang att både varna och predika mot att detta

skulle hända. I materialet finner vi 11 amuletter som tydligt uttrycker en önskan om skydd

mot demoner och åtta av dessa nämner de specifika demonerna, Gordin, Ingordan och

Gordan. Därför är det, enligt min åsikt, inte orimligt att prästerna kan ha varit en drivande

kraft till produktionen av textamuletter med syfte av att beskydda kvinnor.

Vid produktionen av dessa metallhantverk går det inte att avgöra huruvida det varit en kvinna

eller man som varit smeden, det lämnas inget spår av eventuellt kön på materialet. Det kan

därför inte uteslutas att kvinnor var med i tillverkningen av amuletterna (Trotzig 2014:74f).

Detta trots att Rider (2006) säger att det enbart kunnat vara män som ristat dem, då kvinnor

sällan var skrivkunniga. Det är enbart en amulett, nr 3, som är funnen i en relikgrav i

Romdrup kyrka, där det dock inte gått att könsidentifiera kvarlevorna. Sedan finns det två

andra amuletter, nr 5 och nr 6, som är funna i närheten av kyrkogårdar. Resterande amuletter

är lösfynd och kan därför inte med säkerhet kopplats till ett specifikt kön. Det finns dock två

amuletter (nr. 13 och 14) som är funna på Bornholm där Imer (opubl.) misstänker att det kan

ha rört sig om samma ristare, då flertalet tecken stämmer överens i både utseende och i trycket

de använt när de ristat. Att materialet var samarbetsvilligt syns även i amuletten från Dalgård,

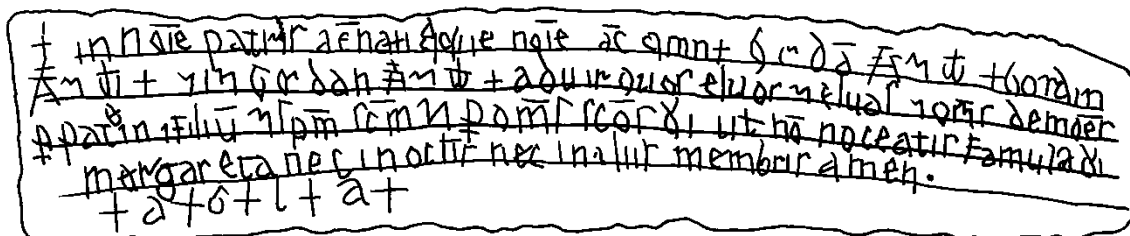
nr 10, där man kan se att personen i fråga har kunnat bita i metallen för att försluta den

ordentligt. Med detta kan det utan större problem ha varit möjligt att präster och andra

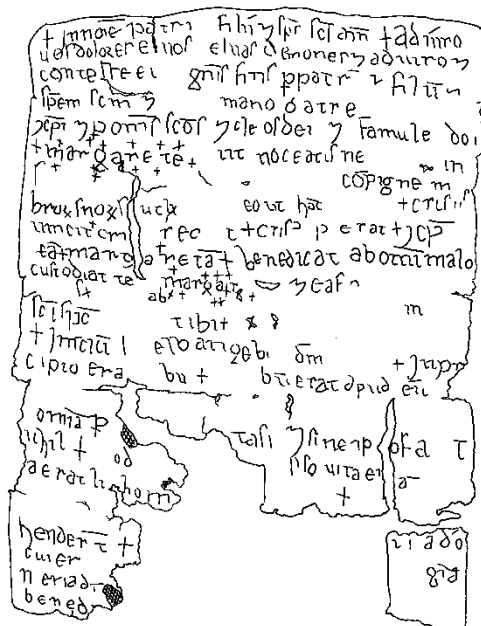
Figur 5: Djävulen rider en kvinna. Dannemora kyrka i Uppland. (Foto: Sören Hallgren. Nordiska museet)

personer inom kloster kan ha köpt bitar från en lokal metallhantverkare och själva både ristat tecken och vikt samman amuletten. Detta skulle styrka Imers (muntliga) teori om att det skulle kunna ha varit nunnor eller munkar som har legat bakom dessa amuletter.

Figur 6: Amulett med namnet Margareta. Nr 21 i Bilaga 2 (Foto: Lisbeth Imer).

Av dessa 27 amuletter är det enbart fem stycken som nämner kvinnonamn och dessa namnen är Åse, Kristina och Margareta samt en amulett som är en kallelse på sju systrar och nämner en del av dessa. Dock är den sista nämnda amuletten fragmenterad och därför svår att med säkerhet kunna identifiera namnen och vilka kvinnorna i fråga var. Både amulett nr 21 och nr 24 nämner namnet Margareta och en av dessa amuletter har även flertalet kors kring sig, antagligen för att förstärka beskyddet (figur 7). Utöver detta är det enbart en amulett med tydligt mans namn, Niels, som inte är referens till Johannesevangeliet, amulett nr 3. Resterande amuletter är namnlösa och är betydligt svårare att koppla till något specifikt kön eller person.

Figur 7: Amulett med namnet Margarete omringat av flertalet kors från Lejre. Nr 24 i bilaga 2. (Foto: Lisbeth Imer)

Människorna i kloster

Under mitt besök hos Lisbeth Imer i Köpenhamn den 29/11 2019 frågade jag henne vad hennes tankar kring materialet var. Hennes teori var att det har varit personer från kloster som har ristat amuletterna. Detta baserar hon på att då tecknen är på några få millimetrar i storlek kräver tillgång till massor av tid, något både munkar och nunnor har mellan mässor och andra kyrkliga uppgifter. Denna detaljrika uppgift genomfördes med stor sannolikhet av unga personer med både bra syn och stadiga händer. Det faktum att texten är korrekt refererat från

Bibeln och med de rätta latinska förkortningar, tyder detta på att det är kyrkliga personer som skrivit, då det sällan fanns andra utanför kyrkan som har denna specifika kunskap. Imer är dessutom säker på att amuletterna var skapade, främst av dessa kyrkligt lärda människor, för kvinnor i beskydd mot att bli besatt av demoner och andra onda andar eller sjukdomar (muntlig). Denna teori stämmer bra med det Imer tidigare har skrivit i sina texter och det innehåll man kan tyda från amuletterna.

Blyamuletterna kan, trots vad Rider (2006) skriver, ha varit gjorda av kvinnor, då det under denna tid fanns kvinnor med skrivkunnighet. Kvinnor inom aristokratin och nunnor var lärda inom latinska bokstäver, tack vare deras höga ställning. Nunnor hade dessutom tillgång till de korrekta förkortningarna och kunskapen om bibeltexterna. Detta vardagliga föremål, skapat av lättarbetad metall med handristade tecken med syfte att skydda, främst kvinnor, från demoner och älver, har kunnat vara ristade av vilket kön som helst.

Slutsatser

Efter noga undersökningar av det textuella innehållet i förhållande till den information jag funnit kring användandet av magi, finns det ingen tydlig indikation till att amuletterna ska ha varit gjorda för att skydda mot specifikt onda kvinnors magi. Undersökningen visar att kvinnlig magi generellt berörde sex, fertilitet och lust under medeltiden samtidigt som manlig magi berörde rituell magi. Varken sex, fertilitet eller lust nämns i några av de amuletter jag analyserat i mitt material. Det handlar enbart om böner till Gud, Jesus och den helige anden om beskydd mot demoner och älver. Amuletterna är inte heller funna i någon kontext som skulle kunna berätta något om en rädsla för onda kvinnor.

Det framkommer inget om att syftet med att bära dessa amuletter skulle vara för att skydda sig från att bli specifikt en ond kvinna. Det är dock tydligt att det fanns en rädsla för demoner och det involverar troligen även en rädsla för att bli besatta eller styrda av dessa. Att bli besatt av en demon innebar på denna tid att man utförde djävulens dåd och begick synd mot Gud och kyrkan. Kyrkans höga status var tillräcklig för att människorna skulle vilja beskydda sig mot att gå emot kyrkan. Med de efterforskningarna som gjorts utifrån ett genusperspektiv, synen på magi under medeltiden och kyrkans kontroll, är detta scenario möjligt. Vi kan dock enbart spekulera kring om det var enbart en rädsla mot demoner och att gå emot kyrkan, eller om det även involverade skräcken inför att bli en ond kvinna som utför magi.

Det enda man kan säga med säkerhet om syftet med att bära amuletterna, var att de var ett beskydd mot demoner och älver. Man skrev ned en bön till Gud, med citat från bibeln och

tydliga direktiv på vad de skulle beskydda mot, sedan bar man med sig dessa i sin vardag. Att man använde sig av Johannesevangeliet tror jag har att göra med att förstärka kraften i orden, detta då versen betonar ordets betydelse och att Guds ord var det som var tryggt. Allt annat kring huruvida de ska ha beskyddat en mot att inte bli en ond kvinna eller inte, kan vi idag enbart spekulera kring.

Teorin kring att det kan ha varit personer inom kloster som har ristat dessa amuletter är rimlig om vi ser till vad min undersökning har resulterat i. Kristendomens intåg i Danmark förde med sig en ny lära och ett nytt språk, samtidigt som användandet av runtecken fortsatte ett bra tag in i medeltiden. Runtecken och latinska bokstäver användes parallellt med varandra och amuletterna som förekommer med båda typerna av alfabet är skrivna med latinsk text. Detta tyder på att personerna som har ristat dessa amuletter har haft bra kunskap om både runtecken, bibliska texter och korrekta latinska förkortningar, samt det latinska alfabetet. Då det inte finns en större kontext kring materialet kan vi inte bevisa att det skulle röra sig om ett begränsat antal personer som skapat dessa. Istället är chansen större att det varit flertalet olika som suttit på denna kunskap. Att nunnor och munkar har kunskap om bibeltexter och latinet säger sig själv, då de är upplärda inom kyrkan. Tar man i beräkning det faktum att dessa personer kan ha tagit sig tiden att lära sig runskrift, för att kunna nå till en större publik, är en möjlig verklighet.

Materialet är lätthanterligt och kräver inga speciella verktyg för att rista i eller vika samman, vilket innebär att folket i klostret kan ha fått tag i små remsor av bly från den lokala smeden. Sedan ristade och vek dem samman dem själva. Ungt folk i upplärning i kloster var inget ovanligt och kan ha fått i uppgift till att rista dessa då de hade stadiga händer och en bra syn, till skillnad från de äldre nunnorna och munkarna. De unga nunnorna, munkarna och prästerna kanske inte fick sysselsätta sig med större uppgifter som predikan och dylikt, utan sattes i arbete med andra små uppgifter där det fanns utrymme att göra fel, eller så var det enbart för att de var mest lämpande. Utdelningen av amuletterna kan ha skett vid olika tillfällen, kanske vid gudstjänster eller vid privata samtal med präster, nunnor och munkar, där de bad om rådgivning. Sådant kan vi enbart spekulera kring.

Imers teori förstärks av min undersökning och ger en grund att stå på kring skapandet av amuletterna. Som slutsats vill jag säga att min undersökning inte har resulterat i något svar kring huruvida det rör sig om en rädsla för onda kvinnor eller inte. Istället har jag fått fram en bakgrund som stöttar och lyfter Imers klosterteori på ett tydligt och grundligt sätt. Det finns fortfarande ett stort antal amuletter kvar att analysera och det ständigt kommer in nya, är där

utrymme till att både utveckla denna teori och undersökning, men även utrymme att bryta ned den och finna nya vägar.

Vidare forskning

Detta material är spännande och har stor potential till andra forskningsfrågor inom en rad av olika inriktningar. Förhoppningsvis finner Imer och hennes kollegor en metod till att analysera innehållet av amuletter utan att behöva använda den komplicerade processen av att vika ut amuletterna, vilket förstör det ursprungsskick man finner dem i. Det kommer i sådana fall resultera i en snabbare analys av materialet och mängden material kommer att växa fort. Det innebär att det en dag finns ett större utbud av amuletter som öppnar möjligheten till att analysera ur en liknande genusvetenskaplig vy som jag har haft, med annorlunda frågeställningar. Amuletterna fortsätter att mystisk dyka upp och väcka frågor, något vi förhoppningsvis en dag kan svara på.

SAMMANFATTNING

Under medeltiden är kristendomen en viktig del av vardagslivet och rädslan för demoner, älvor, häxor och trollkarlar är påtaglig. Man vände sig till präster, nunnor och munkar för rådgivning och dessa utlovade ett beskydd med löfte om kraft från Guds ord. Syftet med denna uppsats är att undersöka och besvara de frågeställningar jag har, som rör beskydd mot onda kvinnor och ristarna bakom amuletterna. Mitt material består av 27 blyamuletter, funna i Danmark och daterade till 1000-1200-talen. Dessa amuletter är ett relativt nytt forskningsområde då man inte tidigare funnit denna typ av föremål i samma mängd. År 2019 ligger antalet funna amuletter på omkring 130 stycken, funna över hela Danmark, dock är bara ett 30-tal undersökta. De 27 amuletter, som jag använt mig av, är de enda som varit översatta till engelska alternativt danska. Detta innebär att det ännu är ett begränsat material som finns tillgängligt, men antalet amuletter man finner ökar ständigt. Lisbeth Imer är den forskare som leder analyseringen och utvecklingen av amuletterna, samt är den som publicerat mest om materialet.

Då amuletterna är till majoriteten lösfynd, går det inte att göra en kontextuell undersökning. Istället har jag valt att använda mig av genusvetenskaplig teori för att analysera textinnehållet av amuletterna. Texterna är ursprungligen på latin, men jag har läst översättningar på engelska och danska. Amuletterna är, som jag tidigare nämnt, gjorda av bly som är en lättarbetad och mjuk metall, därför krävs det inte några avancerade verktyg eller tekniker för att rista i. Amuletterna är cirka 2x2 cm när de är hopvikta och har varierande storlekar när de är utvikta, inristningarna är enbart några millimetrar stora och behövs oftast undersökas under mikroskop för att texten ska framträda. Inristningarna är både med runtecken och latinska bokstäver, dock är texterna på latin citat tagna ur bibeln.

I den historiska bakgrunden har jag valt att fokusera på den tidiga kristendomen och dess syn på magi och kvinnor. Jag jämför de hedniska perspektiven på magi med de kristna perspektiven på magi, och sätter samman detta med den kvinnoyn som rådde under medeltiden. Det fanns en tydlig rädsla och oro över att framför allt kvinnor skulle bli besatta av demoner och utföra djävulens magi. Jag diskuterar även användandet av runtecken i den tidiga kristna tiden, detta då de ansågs ha en hälsobringande kraft och magi runt sig.

I min analys har jag först och främst sammanställt en tabell över de vanligaste komponenterna i texten och sedan analyserat amuletterna inom olika teman. Till en början analyserade jag det innehåll i texten som kan tolkas som magi och religion, för att sedan lägga fokus på vilka som

skapat och burit dessa. Avslutningsvis jämför jag materialet ur ett genusperspektiv i syfte att söka efter de slutliga svaren på mina frågeställningar. Denna analys resulterar i slutsatsen att mängden material är i dagsläget är för tunt för att göra en djupare genusvetenskaplig analys. Materialet indikerar inte på något sätt att det ska ha varit gjorda i syfte med att skydda mot onda kvinnor. Det är dock tydligt att amuletterna är till för att skydda mot demoner och sjukdomar, där de tar till framför allt Johannesevangeliet som beskydd. Tydligaste slutsatsen som jag fann var kring vilka det har varit som ristat dessa amuletter. Lisbeth Imer hade en teori om att det rört sig om nunnor, munkar och präster som skapat dessa, och min undersökning resulterar i en bekräftande och styrkande analys kring det, baserat på just det textuella innehållet från amuletterna samman med den bakgrundsundersökning som jag har gjort.

REFERENSER

Litteratur

- Barnes, Michael P. (2012). *Runes: a handbook*. Woodbridge: Boydell
- Brumfiel, Elizabeth M. (2006). Methods in feminist and Gender Archaeology: a feeling for difference – and likeness. In: Nelson, Sarah M. (red.) *Handbook of gender in archaeology*. Lanham, MD: AltaMira Press
- Gilchrist, R. (2019) Magic and archaeology: ritual residues and ‘odd’ deposits. In: Page, Sophie & Rider, Catherine (red.) *The Routledge history of medieval magic*. London: Routledge, Taylor & Francis Group
- Harrison, Dick & Eriksson, Kristina Ekero (2017). *Vikingaliv*. 2. utg. Stockholm: Natur & kultur
- Imer, Lisbeth M. & Steenholt Olesen, Rikke (2004) Nyfund fra Danmark 2003. In: *Nytt om Runer – Meldningsblad om runeforskning*. Nr 19, 2004
- Imer, Lisbet M. (2010). Lille Myregård og blyamuletter fra middelalderen. In: Andersen, M. & Nielsen, P. O. (red.). *Danefæ: skatte fra den danske muld*. Kbh: Gyldendal
- Imer, Lisbeth M. & Feveile, Claus (2010) En runeamulet fra GL. Hvidinge. In: *By, marsk og geest: kulturhistorisk tidsskrift for Sydvestjylland* 22
- Imer, Lisbeth M. & Uldum, Otto (2015) Mod dæmoner og elverfolk. In: *SKALK* 2015, 1: 9-15
- Imer, Lisbeth M. & Stemann-Petersen, Karen (2016) Vi folder historien ud – amuletter af bly fra middelalderens Bornholm. In: *Nationalmuseets Arbejdsmark*
- Imer, Lisbeth M. & Steenholt Olesen, Rikke (2018). In the beginning was the word... - New finds of lead amulets in Denmark. In: Bauer, Alessia, Kleivane, Elise & Spurkland, Terje (red.) *Epigraphy in an intermedial context*. Dublin: Four Courts
- Imer, Lisbeth M. (2018). *Rigets runer*. Århus: Århus Universitetsforlag
- Imer, Lisbeth M. (2019) Bønner på bly. In: Ljung, Cecilia m.fl. (red.) *Tidens landskap: en vänbok till Anders Andrén*. Lund: Nordic Academic Press

Imer, Lisbeth M. & Dørup Knudsen, Allan (2019) Jeg besværges jer elvermænd og elverkoner og alle dæmoner. In: Risskov Sørensen, K. (red.) *Fund fortæller. Nye arkæologiske fund på Fyn*. Svendborg

Jolly, Karen (2002). *Witchcraft and magic in Europe. Vol. 3, The Middle ages*. London: Athlone

Kieckhefer, Richard (1990). *Magic in the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press

Lövkrona, Inger (red.) (1992). *Kvinnospår i medeltiden*. Lund: Lund Univ. Press

Mitchell, Stephen A. (2011). *Witchcraft and magic in the Nordic Middle Ages*. Philadelphia, Pa.: University of Pennsylvania Press

Nelson, Sarah M. (red.) (2006). *Handbook of gender in archaeology*. Lanham, MD: AltaMira Press

Pereswetoff-Morath, Sofia (2017). *Vikingatida runbleck: läsningar och tolkningar*. Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2017

Rider, C. (2019) Magic and Gender. In: Page, Sophie & Rider, Catherine (red.) *The Routledge history of medieval magic*. London: Routledge, Taylor & Francis Group

Skemer, Don C. (2006). *Binding words: textual amulets in the Middle Ages*. University Park, Pennsylvania: Pennsylvania State University Press

Steenholt Olesen, Rikke (2010) Runic Amulets from Medieval Denmark. In: *Futhark: International Journal of Runic Studies 1*, 161-176

Sørensen, Marie Louise Stig (2006). Gender, Things and Material Culture. In: Nelson, Sarah M. (red.) *Handbook of gender in archaeology*. Lanham, MD: AltaMira Press

Trotzig, Gustaf (2014). *Metaller, hantverkare och arkeologi: från nutid till forntid*. Stockholm: Hemslöjdens förlag

Wetterberg, Gunnar (2016). *Skånes historia I 11500 f.Kr. – 1375 e.Kr.*. Stockholm: Bonnier

Whitemore, Ruth (2006). Gender Archaeology in Europe. In: Nelson, Sarah M. (red.) *Handbook of gender in archaeology*. Lanham, MD: AltaMira Press

Opublicerat material

Imer, Lisbeth M. (opubl.) *Lumps of lead – New types of written sources from medieval Denmark*.

Muntliga källor

29/11 2019, Nationalmuseet Köpenhamn. Möte med Lisbeth M. Imer.

Digitala källor

Hämtad 19/1-2020: <https://digitaltmuseum.se/011013839523/kyrkomalning-djavulen-rider-kvinnan-han-har-hjalpt-med-smorkarningen-dannemora>

Bildmaterial

Figur 1: Källingeby amuletten fullständigt utvikt. Bild tagen av Lisbeth Imer, vid Köpenhamns Nationalmuseum

Figur 2: Dalgårdsamuletten med tydliga bitmärken. Bild tagen av Lisbeth Imer, vid Köpenhamns Nationalmuseum

Figur 3-4: Illustrationer av Breginge amuletten med inskrift av både demoner och Johannes evangeliet. Illustrerad av Lisbeth Imer, vid Köpenhamns Nationalmuseum.

Figur 5: Djävul som rider en kvinna. Dannemora Kyrka, Uppland. Foto av: Sören Hallgren, Nordiska museet. Tagen från följande länk:

<https://digitaltmuseum.se/011013839523/kyrkomalning-djavulen-rider-kvinnan-han-har-hjalpt-med-smorkarningen-dannemora>

Figur 6: Amulett med namnet Margareta. Från Svendborg. Bild tagen av Lisbeth Imer, vid Köpenhamns Nationalmuseum.

Figur 7: Amulett med namnet Margarete omringat av flertalet kors från Lejre. Bild tagen av Lisbeth Imer, vid Köpenhamns Nationalmuseum.

BILAGOR

Bilaga 1

Bibeln, Johannesevangeliet, kapitel 1-14

1I begynnelsen fanns Ordet, och Ordet fanns hos Gud, och Ordet var Gud. 2Det fanns i begynnelsen hos Gud. 3Allt blev till genom det, och utan det blev ingenting till av allt som finns till. 4I Ordet var liv, och livet var människornas ljus. 5Och ljuset lyser i mörkret, och mörkret har inte övervunnit det.

6Det kom en man som var sänd av Gud, hans namn var Johannes. 7Han kom som ett vittne för att vittna om ljuset, så att alla skulle komma till tro genom honom. 8Själv var han inte ljuset, men han skulle vittna om ljuset.

9Det sanna ljuset, som ger alla människor ljus, skulle komma in i världen. 10Han var i världen, och världen hade blivit till genom honom, men världen kände honom inte. 11Han kom till det som var hans, och hans egna tog inte emot honom. 12Men åt dem som tog emot honom gav han rätten att bli Guds barn, åt alla som tror på hans namn, 13som har blivit födda inte av blod, inte av kroppens vilja, inte av någon mans vilja, utan av Gud.

14Och Ordet blev människa och bodde bland oss, och vi såg hans härlighet, en härlighet som den ende sonen får av sin fader, och han var fylld av nåd och sanning.

Bilaga 2

NR	GEOGRAFISK PLATS	FYNDÅR	KONTEXT OCH EVENTUELL DATERING	BESKRIVNING	TEXT-INNEHÅLL	REFERENS
1	Lille Myregård, Bornholm	2002/2003	Medeltid, Lösfynd	Stängd: ca 2cm Öppen: 6x4cm Vikt 2 gånger från båda sidorna. Runorna har en storlek på ca 1,3cm. Omsluten av en 5cm lång blystrimla Skrift förekommer på båda sidorna. Latinska bokstäver.	Insidan består av en komplett Ave Maria bön. Andra sidan har den Athanasianske trosbekännelsen. Den omslutande strimlan har AGLA skrivet flertalet gånger. Detta är en förkortning av ” Attah gibbor Leolam adonai”, vilket betyder ” du är stor i evighet”. Hela texten på Latin: <i>”Ave sanctissima Maria, gratia plena. Dominus tecum. Benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui. +Increatus pater + Immensus pater + Aeternus pater. Gala agla agla laga. Gala agla agla laga”</i>	Imer, 2010 Imer & Steenholt Olesen, 2004 Imer (opubl.)
2	Blæsinge, Vestsjælland	1983	Tidig medeltid	Danmarks hittills längsta runinskrift, 500 runor. Latinska bokstäver.	Fullständig latinsk text: <i>”Coniuro vos, septem sorores... Elffrica(?), Affricca, Soria, Affoca, Affricala. Coniuro vos et contestor per patrem et filium et spritum sanctum, ut non noceatis istam famulum Dei, neque in oculis neque in membris, neque in medullis, nec in ullo comp[ag]ine membrorum eius, ut inhabitat in te virtus Christi altissimi. Ecce crucem Domini, fugite partes adverse, vicit leo de tribu Juda, radix David. In nomine patris et filii et spiritus sancti, amen. Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat, Christus</i>	Imer, 2010 Imer (opubl.)

					<p><i>liberat, Christus te/et benedicit, ab omni malo defendat. Agla. Pater noster...</i></p> <p>Engelsk översättning: “ I invoke you, seven sisters... Effricat(?), Affricca, Soria, Affoca, Affricala. I invoke and call you to witness through the father, the son and the holy spirit, that you do not harm this servant of God, neither in the eyes nor in the limbs nor in the marrow nor in any joint of his limbs, that the power of Christ most high shall reside in you. Behold the cross of the lord; flee you hostile powers. The lion of the tribe of Juda, the root of David, has conquered. In the name of the father, the son and the holy spirit, Amen. Christ conquers, Christ reigns, Christ rules, Christ liberates, Christ blesses you, defends you form all evil. AGLA. Our father... “</p>	
3	Romdrup Kirke, Sydöst om Aalborg	1952		Funnen i en reliks altargrav. Ca 8cm	<p>”Denne Gud tjener Niels”, Nikolaus. Skydda mot älvmän, älvkvinnor och onda andar. En sida med Gudsnamnen: Adonai, Emmanuel, Alfa og Omega samt AGLA. Andra sidan hade följande text: ” I Faderens, sønnens og Helligåndens navn. Amen. Jeg besværger jer elvermænd og elverkoner og dæmoner ved faderens, sønnen og helligånden, at I ikke skader denne Guds tjener, Niels, hverken på øjene eller på hovedet eller i andre lemmer. Men bo skal i dem kristi den allerhøjestes kraft. Amen. Kristus sejrer, Kristus styrer, Kristus hersker. Kristus velsingne disse øjme samt hovedet og de øvrige lemmer. I</p>	<p>Imer, 2010</p> <p>Imer, 2018</p>

					<p>Faderens, sønnens og helligåndens navn. Amen. AGLA”</p> <p>“+I Faderens, +Sønnens +og Helligåndens navn. Amen. +Jeg besværges jer elvermænd og elverpiger og onde ånder ved Faderen, Sønnen og Helligånden, at I ikke skader denne Guds tjener Niels, hverken på øjnene eller på hovedet eller på noget ledemod. Men bo skal i dem Kristi den allerhøjestes kraft. Amen. +Kristus sejrer, +Kristus styrer, +Kristus hersker. +Kristus velsigne disse øjne med samt hovedet og de øvrige lemmer. +I Faderens, +Sønnens, +og Helligåndens navn. Amen. +++ A+G+L+A.</p>	
4	Tårnborg vid Korsör			Enbart en fjärde del av texten är bevarad	”Andres ber om hjälp” Alfa, Omega, abracadabra.	Imer, 2010
5	Bregning, Ærø, söder om Fyn	2010/2012	Lösfynd, funnen några meter ifrån en 1200-tals kyrka	Ljusbrun fyrkantig, ca 2 cm. Utvikt, 4x4,5cm. Vikt en gång på längden och 2 gånger längs kortsidan. Latinsk text med minuskler (små latinska bokstäver). Textens innehåll tyder på att enbart en tredjedel saknas. Latinska bokstäver på båda sidor. Texten börjar på	<p>”... gordin & ingordan +”</p> <p>Delar av inledningen saknas</p> <p>Första kapitlet av Johannes Evangeliet, vers 1-14 startar med ”In principio erat verbum”. Betyder ”I begynnelsen var ordet”. Inte korrekt latinsk grammatik.</p> <p>“... Gordin and Ingordan +”.</p> <p>Johannes evangeliet 1:1-14.</p>	<p>Imer & Uldum, 2015</p> <p>Imer & Steenholt Olesen, 2018</p>

				insidan. Början saknas.		
6	St. Peders kirkegård, Randers		Funnet på en kyrkogård		Johannes evangeliet, 1:1-14	Imer & Uldum, 2015
7	Slesvig				Johannes evangeliet, 1:1-14	Imer & Uldum, 2015
8	St. Knuds kirke, Odense	1883	Medeltid, möjligtvis funnen i en grav, osäker källa.	Mestadels latin.	<p>Innehåller även Gordin, Ingordin osv. Beskydd åt en kvinna, Åse.</p> <p>Texten startar med några rimmande ord men som man inte kan översätta eller tolka, då det är främmande ord för oss. De är: ” anakristi : anapisi (k)ard—r : nardiar : ipodiar:”</p> <p>Sedan fortsätter texten på latin: ” <i>Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat, Christus ab omni malo me Asam Liberet, crux Christi sit super me Asam, hic et ubique.</i> :khorda : : inkhorda : khord(a)j”</p> <p>Därefter kommer AGLA formulan och avslutas sist med latinska frasen: ” <i>sanguis Christi signet me.</i>”</p> <p>Full översättning på engelska blir: ” Christ conquers, Christ reigns, Christ commands, Christ from all evil deliver me, Asa, the cross of Christ be over me, Asa, here and everywhere. Gordan, Ingordan, Gordin. AGLA, The blood of Christ bless me”</p>	<p>Imer & Uldum, 2015</p> <p>Imer & Stemann-Petersen, 2016</p> <p>Imer (opubl.)</p>
9	Tårnberg		Medeltid		Abracadabra, mot demoner	Imer & Uldum, 2015

10	Dalgård, Dalgårds marker, Borbjerg sogn, Vestjylland.	2003	Medeltid Lösfynd	Bitmärken 2,2x2cm. Vikt som en harmonika. Bitmärken. Runor är ca 5mm höga. Text på båda sidorna. Latinsk text. Osäker tolkning då det är svårt att se runorna.	Kan ha stått ” I faderens, [sønnens og helligånden]	Imer & Uldum, 2015 Imer & Steenholt Olesen, 2004
11	Åhave, Lolland		Medeltid	Tandavtryck Latinska bokstäver		Imer & Stemann-Petersen, 2016
12	Kastelbakke, Bornholm	2004	Medeltid Lösfynd	Dålig grammatik och stavning. Utvikt 2014. Gick sönder under processen. Största delen mättes 8,2x2cm. Vikt från ett håll ca 8gångar. Yttersta lagret är i dåligt skick. Texten är delvis skadat. Början på varje rad saknas på både in och utsidan. Skrivet från vänster till höger och vänt amuletten upp och ned för att fortsätta skriva. 4 rader. Runinskrift, latinsk text.	Ödmund x2 Omnibus (for alle) eller Hominibus (for mennesker). In nomine Iesu (i jesu navn) x2 Signum (tegn/märke) Gordin, Gordan och Ingordan grimligr (Tre grymma demoner). Giridar skap (häftig sorg/ ovänlighet) Aelfilika (älvaktig). För att beskydda Ödmund, i jesunamn, mot ondska, demoner och övernaturliga väsen. Utsida, engelsk översatt (2018): ”... and (?) skald-runes/ a skald rhyme (in runes)(?). I carve/carved the ... and the terrible cry(?) and the elf-like (?)... Audmundr. In the name of Jesus Christ... Gordin, Gordan, Ingordan” Insida, engelsk översatt (2018):	Imer & Stemann-Petersen, 2016 Imer & Steenholt Olesen, 2018

					“... Cross Mary, Cross Marcus, Cross Matthew, Cross (?)... Cross Lucas. Audmundr. In the name of Jesus(?) Christ(?)... ...Audmundr. By the sign of the exalted cross.”	
13	Østre Skovgård, Bornholm	2008	Medeltid Lösfynd	Utvikt 2015. Utsidan förstörd. Resten 8,5x1,7cm. Vikt 5 gånger från samma håll. Yngre än Kastelbakke. Skrivet från vänster till höger, sedan vänt länds kortsidan, för att fortsätta rista. Början på utsidan saknas och slutet på insidan saknas. Runinskrift, latinsk text.	Texten ” <i>Spiritus Santus</i> ” på utsidan. Insidan är texten till att hålla demoniska krafter från ägaren (Ödmar), troll och älvor ska hållas borta från ägaren. Insida, engelsk översatt (2018): ” Into/on/with gold metal, I place/sit runes/a rhyme (in runes) that derive/derives from God/the gods. I... the giant that derives from hell/is sorcery-skilled and the terrible cry. (away) from you (?)... (the) wisdom-gifted elves and the horrible trolls (away) from you (?).. Unfaithful/Faithful (?)” Utsida, engelsk översatt (2018): “... Holy spirit... ...Christ reigns, Christ... ...”	Imer & Stemann-Petersen, 2016 Imer & Steenholt Olesen, 2018
14	Kællingeby II, Bornholm	2004	Medeltid Lösfynd	Utvikt vinter 2015/2016. I dåligt skick. Full längd, men saknas ändå delar. Kan enbart se tecken under mikroskop/hjälp av röntgen. 9-10cm lång. Många element likt Østre Skovgård, eventuellt samma runristare, då stilen	<i>Spiritus sanctus</i> Thors ok thae grimilika greth Utsida, engelsk översatt (2018): ” In the name of the father... Holy spirit... ...Gordan, Gordin, Ingordan. Into/on/with gold metal, I place/sit skald-runes/ a skald-rhyme (in runes).” Insida, engelsk översatt (2018): ”[I carve/carved] runes/ a rhyme (in runes) the giant that derives from hell/is sorcery-skilled.	Imer & Stemann-Petersen, 2016 Imer & Steenholt Olesen, 2018

				på runorna är nästintill identiska. Runors translittering osäker. Runinskrift, latinsk text. Ca 3 rader	Anf the terrible cry from you (?)... Sveinni Magnus”	
15	Kællingeby I, Pedersker skogn, Bornholm	2002	Medeltid Lösfynd	9x2 cm. Vikt 4 gånger från ett håll. Nästan fullständigt bevarad. Runinskrift, latinsk text. Text på båda sidor. Skrivet från vänster till höger, sedan fortsatt genom att vända amuletten på längden. 4 rader.	Insidan, engelsk översatt: ” On gold metal, I place/sit (?) runes/ a rhyme (in runes)(?) that derive/derives from God/the gods. I carve/carved on (it)/carved (?). About the giant that derives from hell/ is sorcery-skilled and the terrible cry. And the terrible cry. And the everlasting elf. (away) from you (?)... Ketil help(?)/Ketilbjorg(?). horn (?), Thorn(?),corn(?)” Utsida, Engelsk översatt: ”... the son and of the true spirit... Amen. Alis, Falis,Arfalis. ... The lord. Amen... Gordin, Gordan, Ingordan. Malchus.”	Imer & Stemann-Petersen, 2016 Imer & Steenholt Olesen, 2018
16	Gl. Hviding	2009	Medeltid	6,4x0,7/0,8x0,3/0,5 cm. Runor på alla sidor.	Jätte/troll, al min, Gud/god. Sjukdomsutdrivande	Imer & Feveile, 2010
17	Roskilde	1898			Jätte	Imer & Feveile, 2010
18	Ribe	1973	700-talet	8x6cm, Litet hål att hänga det i.	Mot sjukdom. ”Ulf/ulv og odin og Høj-tyr. Hullet/buri er hjaelp mod dette vaerk og dvaergen overuundet. Bourr.”	Imer & Feveile, 2010 Imer, 2018
19	Roskilde				”Kristina”	Imer, 2019
20	Glim				”Iuan”, Johan alternativt Johannes	Imer, 2019

21	Møllergade, Svendborg, Fyn	2015	Daterad till 1300-talet, funnen vid en medeltidsväg.	2x2,6cm. Utvikt: 13x2,6cm. Inskrift på enbart insidan, 4 rader. Formulerat latin med de förkortningar som är vanliga i latinska texter. Vikt 5 gånger från ett håll. Romerska bokstäver, latinsk text.	<p>”+ I Faderens navn. Amen... Navn ... Amen + Gordan Alfa et Omerga + Gordin Alfa et Omega + Ingorgan Alfa et Omega + Jeg besværger jer elvermænd og elverkoner og alle dæmoner ved faderens og Sønnen og Hidligånden og ved alle Guds helgener, at I Ikke skader denne Guds tjenerinde, Margareta, hverken i øjnene eller i andre lemer. Amen. +a+g+l+a”</p> <p>Fullständig latinsk text: <i>“+ In nomine patris. Amen. ++ ... nomine (?) ... amen. +Gordan, alfa et omega + Gordin, alfa et omega + Ingorgan, alfa et omega + Adiuvo vos elvas et omnes demones per patrem et filium et spiritum sanctum et per omnes sanctos dei ut non noceatis famulam dei Margaretam nec in oculis nec in aliis membris. Amen +a+g+l+a+”.</i></p>	<p>Imer & Steenholt Olesen, 2018</p> <p>Imer & Dørup Knudsen, 2019</p> <p>Imer (opubl.)</p>
22	Vester Broby, Sorø, Sjælland	2011	Lösfynd	7x3,5 cm. Vikt 2 gånger från båda sidorna. Enbart text på insidan. Latinska bokstäver. 2-3 rader. Felstavat i latinska texten. Skrivit älvkvinna två gånger	<p>Text översatt till engelska: ” In the name of the father, and of the son and the holy spirit. Amen. I adjure you elf woman and elf woman and ... that you do not harm this servant, this holy carrier (?)... in the eyes, or in the knees or in any joint of her limbs. May you fly from this decree just as darkness flies the light). Gordin, Gordan, Ingorgan. Christ conquers, Christ reigns, Christ blesses me...”</p> <p>Fullständig latinsk text: <i>“In nomine patris et filii et spiritus sanctii. Amen. Adiuvo vos elvas sive elvas atque... adiurp(?)... ut non noceatis hanc famulam, haec sancta portanta... in oculis nec genibus [nec in</i></p>	<p>Imer & Steenholt Olesen, 2018</p> <p>Imer (opubl.)</p>

					<i>ullo] compagine membrorum suo[rum]. Sententiam fugiatis velut luce tenebre. Gordin, Gordan, Ingordan. Christ[us] vincit. Christus regnat, Christus [imper]at. Christus me benedicat...</i>	
23	Troelseby, Nakskov, Lolland	2013	Lösfynd	6,8x2,2cm. Vikt 3gångr från ett håll. Ingen text på utsidan. Romerska bokstäver, Latinsktext. 4 rader.	Engelskt översatt: “+ I adjure you elf men and elf women in the name of God the father almighty that you do not harm the carrier. In the name of the lord +” Fullständig text på Latin: “ + <i>Adiuro vos elvos vel elvas in nomine dei patris omnipotentis ut non noceatis portanti. In nomine domini+</i> ”	Imer & Steenholt Olesen, 2018 Imer (opubl.)
24	Lejre, Sjælland	1980	Lösfynd	Inskriften upptäcktes först 2014. Utvikta av den som fann amuletten, därför I dåligt skick. 6,6x8,5cm. Vikt 6gångr på längden och 4 gångr på bredden. 16 rader på utsidan och 24 rader på insidan med text. Romerska bokstäver, latinsk text. Insidan bättre förvarat. Latinska förkortningar.	Engelskt översatt: ”+ In the name of the father and the son and of the holy spirit. Amen + I adjure you pains, elf men and elf woman, demons and I adjure and testify (?)... by the father and the son and the holy spirit and ... Christ and all saints and... God and the servant of God + Margaret+ that you do not harm neither in ... other limbs... Christ conquers, Christ reigns, Christ commands, Christ blesses + Margaret + against all evil, protects you + Margaret+ and...” Fortsätter sedan med Johannes evangeliet, 1:1-14. Namnet Margaret är omringat av flertalet kors.	Imer & Steenholt Olesen, 2018

25	Sandegård, Povlsker sogn, Bornholm	2003	Lösfynd	Runorna ca 4-5 mm höga. 3 rader. Ej möjlig att vika ut.	Ej tolkningsbar	Imer & Steenholt Olesen, 2004
26	Kävlinge, Skåne	1992	Lösfynd?	Funnen instucken i en jordhög	Påkallelse efter Gud, sonen och den helige anden, för att välsigna och beskydda en gård och dens boende 'Faderens og Sønnens, den korsfæstede Kristus, og Helligåndens fred må bestandigt være over alle som bebor eller forbliver på dette sted og Kristus kors beskytte. Kristus. Mod den uretfærdige(?). Djævlens alle fjendtlige kræfter... Amen. Velsign os Fader, Fader vor. Gud velsigne os og alle jordens områder bære frugt for ham. ... Herre Gud, almægtige Fader dine tjenere og din Højheds(?) tjenerinder ... rensede for synder(?) gennem din eneste søn i kraft af Helligånden, velsigne og beskytte (dem) at de trygge i din ... fra alt(?) bestandigt i lovprisning må glædes! Amen. Faderens og Sønnens og Helligåndens velsignelse og beskyttelse udsiges over denne gård og alle som bor på den. Amen.'	Imer, 2010
27	Kv. Svartbröder, Lund, Skåne	1971	Sen medeltid Lösfynd	Yxformad, avlång och smal, ca 8cm. Hål i nacken. Runor och två kors. Rester av en inskrift som blivit utbankad	[i][o]han, Johan alternativt Johannes.	Imer, 2019